

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ТУЗ НАЗАРІЙ ДМИТРОВИЧ

УДК 343.915 (17)

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ
(КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Йосипів Алла Олексіївна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Марисюк Костянтин Богданович
Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права і процесу

кандидат юридичних наук, доцент
Козич Ігор Васильович
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри кримінального права

Захист відбудеться «06» жовтня 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розіслано «05» вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загрозливим для будь-якого суспільства є зростання кількості злочинів, учинених неповнолітніми, оскільки неповнолітні злочинці згодом можуть стати рецидивними злочинцями. Стан і тенденції злочинності неповнолітніх – один із найважливіших індикаторів морального клімату молоді в суспільстві. За даними Державної служби статистики України, 2008 року неповнолітніми та за їх участю вчинено 15707 злочинів, 2009 р. – 15354, 2010 р. – 17342, 2011 р. – 17846, 2012 р. – 14238, 2013 р. – 8781, 2014 р. – 7467 злочинів. Загалом в Україні засуджено неповнолітніх: 2009 р. – 8555 осіб; 2010 р. – 10883; 2011 р. – 8686; 2012 р. – 9010; 2013 р. – 5911; 2014 р. – 4875 осіб (без урахування даних судів АРК, м. Севастополь, 33 судів Донецької області та 2 судів Луганської області).

Всебічний аналіз кримінологічної літератури з цієї проблематики засвідчив, що до вивчення детермінацій злочинності неповнолітніх вкрай рідко залучаються фахівці в галузі соціальної, вікової, юридичної психології, психіатрії, соціології та педагогіки. Відтак, результати досліджень мають односторонній характер, нерідко вступаючи у протиріччя з теоретичними положеннями інших наук.

Для вирішення окресленої проблеми необхідні спільні зусилля представників різних наукових напрямів, що дасть змогу дійти обґрунтованих висновків, розробити відповідні рекомендації і пропозиції, що мають значну науково-практичну цінність. Основу кримінологічного аналізу соціально-психологічних детермінант формування криміногенної особистості, зокрема і неповнолітнього, має становити принцип єдності соціального і психологічного, їх постійну взаємодію, не допускаючи ані зайвої соціологізації, ані психологізації (тим більше біологізації) чинників, що впливають на криміналізацію.

Батьківській родині, як інституту первинної соціалізації, належить провідна, визначальна роль у процесі формування особистості неповнолітнього. Однак втрачаючи здатність до належної життєдіяльності та збереження здорових взаємин, сім'я дедалі частіше сама перетворюється на конфліктогенну або навіть криміногенну групу, стає джерелом формування злочинної свідомості і поведінки. Такі антисуспільні прояви поведінки, як зловживання алкоголем, тютюнопаління, немедичне застосування наркотиків, є наслідком прагнення неповнолітніх самоутвердитись. Відтак простежується зниження віку вчинення злочинів, зокрема зростання питомої ваги злочинців 14–15 років.

Питання поняття злочинності неповнолітніх, її кримінологічної характеристики, запобігання та детермінант вивчали такі відомі вітчизняні та іноземні учені: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, Т. С. Барило, І. Г. Богатирьов, В. М. Бурдін, М. І. Ветров, В. О. Глушков, В. В. Голіна, В. К. Гришук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. П. Ємельянов, В. Д. Єрмаков, А. П. Закалюк, К. Є. Ігошев, І. І. Карпець, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. І. Лановенко, Ф. А. Лопушанський,

Г. М. Мінковський, В. В. Панкратов, М. І. Панов, А. А. Примаченок, О. Б. Сахаров, І. О. Топольскова, І. К. Туркевич, Н. С. Юзікова, С. С. Яценко та багато інших.

Зважаючи на те, що кількість злочинів, учинених неповнолітніми, останніми роками не зменшилась, а такі чинники, як сімейна неблагонадійність, занепад шкільної та професійної освіти, тривала трудова незайнятість, неорганізованість дозвілля неповнолітніх, наркотизація середовища неповнолітніх мають негативний вплив на формування у неповнолітнього кримінальної мотивації, окреслена проблема потребує всебічного дослідження та не втрачає актуальності і значущості через динамічність змін соціального середовища.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах теми Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є здійснення комплексного аналізу соціально-психологічних детермінант криміналізації особистості неповнолітнього та вироблення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо зниження їх криміногенного впливу.

Відповідно до мети у дисертації окреслено такі *задачі*:

- проаналізувати теоретичні аспекти злочинності неповнолітніх, що охоплюють концептуальні підходи до розуміння сутності цього поняття в юридичній літературі;
- розглянути поняття злочинності неповнолітніх в історичній ретроспективі, що передбачає вивчення основних передумов її виникнення, визначення її найістотніших ознак;
- виокремити особливості формування особистості неповнолітнього;
- охарактеризувати соціальне середовище неповнолітнього як основу формування його особистості;
- вивчити психологічні особливості формування особистості неповнолітнього;
- з'ясувати поняття і суть соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця, запропонувати їх класифікацію;
- розкрити ймовірний негативний вплив сім'ї на формування особистості неповнолітнього злочинця;
- вивчити криміногенні чинники соціального середовища неповнолітніх та його вплив на формування особистості неповнолітнього злочинця;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення системи запобігання злочинній поведінці неповнолітніх із урахуванням результатів комплексного аналізу.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із формуванням особистості неповнолітнього злочинця.

Предмет дослідження – комплекс соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця.

Методи дослідження обрано на основі окреслених у науковій роботі мети та задач, з урахуванням об'єкта та предмета дисертації. Історико-правовий метод застосовано під час аналізу та узагальнення досліджень, що провадили українські та зарубіжні науковці у контексті розгляду проблем формування особистості неповнолітнього злочинця (підрозділи 1.1, 1.2); метод контент-аналізу – для вивчення нормативних документів (підрозділ 2.1, розділ 3). За допомогою статистичного методу проаналізовано статистичну інформацію щодо кількості засуджених неповнолітніх (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3); соціологічного – отримано результати анкетування школярів середніх загальноосвітніх шкіл (підрозділи 2.1, 2.2). Системний метод сприяв розкриттю цілісності об'єкта дослідження та розгляду злочинності неповнолітніх як системи (підрозділ 1.2); порівняльно-правовий – вивченню зарубіжного досвіду запобігання злочинній поведінці неповнолітніх із метою ймовірного його використання. Широко застосовано методи аналізу і синтезу та конкретно-соціологічний метод (анкетування) тощо. За допомогою наведених методів здійснено всебічний аналіз окресленої проблеми, обґрунтовано теоретичні висновки та розроблено практичні рекомендації.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої слідчої і судової практики (263 кримінальні справи). Водночас за спеціальною програмою опитано 400 працівників органів внутрішніх справ, а також 150 учнів середніх загальноосвітніх шкіл м. Львова.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є цілісним комплексним монографічним дослідженням питань соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця у кримінологічному аспекті.

На основі виконаного дослідження обґрунтовано або додатково аргументовано низку нових теоретичних і прикладних понять, положень і висновків. Зокрема:

уперше:

– сформульовано визначення поняття соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця як комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених факторів, під дією яких несприятливі умови соціального середовища, взаємодіючи з психолого-віковими особливостями особистості підлітка, продукують у неї стійкі деформації, здатні за конкретної життєвої ситуації проявитися у вчиненні кримінально караного діяння;

– запропоновано авторську систему ранніх профілактичних заходів для здійснення державою і суспільством із метою зниження криміногенного впливу соціально-психологічних чинників на особистість неповнолітнього, зокрема:

- виробити систему дієвих заходів, спрямованих на зміцнення сім'ї;
- перевести всі дитячі будинки у розряд закладів для дітей-сиріт сімейного типу, а комплектування кадрів здійснювати на засадах жорсткого професійного відбору з метою унеможливлення потрапляння до штатів випадкових, непридатних для роботи з дітьми осіб;

- виробити новітню ідеологічну базу й упорядкувати її відповідно до чинної освітньої системи, без якої моральне формування особистості складно реалізувати;
- розвивати мережу педагогічних закладів нового типу, що провадять свою діяльність з урахуванням психологічних особливостей підлітків;
- вжити заходів щодо вдосконалення, а не згортання діяльності системи профтехосвіти. На базі училищ здійснювати підготовку за спеціально розробленими програмами, що дасть змогу за короткий термін здобувати професії, що мають високий попит на ринку праці;
- створити комплексну систему спеціалізованих установ соціального обслуговування сімей із дітьми, передбачити у їх роботі посилену підтримку батькам, які не мають навиків сімейного життя і виховання дітей;

удосконалено:

– теоретичні положення, що характеризують вплив соціального середовища на формування особистості неповнолітнього у процесі його соціалізації;

– системну характеристику психологічних особливостей соціалізації в підлітковому віці і їх кримінологічне значення. Формування міцних асоціальних установок в ранньому дитинстві відбувається за допомогою дії таких психологічних механізмів соціалізації, як наслідування (імітація), навіювання, конформізм та ідентифікація. Емоційне відторгнення породжує у підлітка стан непевності, тривожності, хвилювання з приводу своєї соціальної визначеності, страху і може стати причиною його соціально-психологічної ізоляції від сім'ї, навчальних і трудових колективів, інших референтних груп, що, своєю чергою, призводить до дезадаптивної правової поведінки, відтак пояснюючи тривалий рецидив злочинів;

– аналіз впливу криміногенних чинників соціального середовища на формування особистості неповнолітнього злочинця (пияцтва, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, соціального паразитизму, статевої деморалізації та інших соціальних аномалій), що, безперечно, призводить до об'єктивного зростання кількості осіб із негативною соціальною поведінкою;

– твердження про те, що система заходів та засобів, спрямованих на запобігання злочинності неповнолітніх, є складовою загальної системи запобігання злочинності та має певні особливості. Наявність цих особливостей визначається специфікою правового та фактичного становища неповнолітніх як соціально-вікової групи суспільства, специфікою причин злочинності та особистісних якостей неповнолітніх правопорушників та злочинців;

дістали подальший розвиток:

– твердження про те, що систему детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця слід розглядати у взаємозв'язку соціальних та психологічних чинників, які мають вирішальний вплив на формування у неповнолітнього злочинної мотивації та схильності до вчинення злочинів;

– твердження про те, що соціалізація триває впродовж життя індивіда, характеризуючись динамікою зміни соціальних статусів, зв'язків, системи цінностей, появою соціальних новоутворень;

– рекомендації щодо удосконалення заходів профілактики деяких соціальних аномалій у середовищі неповнолітніх;

– твердження про те, що з метою законодавчої узгодженості профілактичної діяльності щодо злочинності неповнолітніх необхідне прийняття Закону, який би регулював питання запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням неповнолітніх;

– пропозиції щодо підвищення ефективності організації діяльності суб'єктів, які мають здійснювати профілактику злочинної поведінки неповнолітніх, зокрема:

- створити мережу консультативних дитячих центрів, куди діти-жертви, насамперед сімейного насильства, зможуть звернутися по допомогу і підтримку;

- створити систему правової освіти і виховання молоді, яка б відповідала сучасним вимогам. Відтак, у всіх школах запровадити єдиний протягом усього навчання курс «Основи правових знань» для забезпечення учнів систематизованими і необхідними для життєдіяльності правовими знаннями;

- організовувати нові та надалі розвивати вже наявні регіональні служби неповнолітніх та молоді, державно-громадські молодіжні біржі, здатні надавати неповнолітнім допомогу щодо працевлаштування, професійної переорієнтації, підготовки та перепідготовки;

- встановити державний контроль за дотриманням і розвитком квоти робочих місць для підлітків на підприємствах і в організаціях, незалежно від форм власності та організаційно-правових засад, у поєднанні з їх пільговим оподаткуванням.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані у дисертації результати мають теоретичне і теоретично-прикладне значення і можуть бути використані для вдосконалення кримінального закону. Водночас відповідні напрацювання будуть доцільними:

- у правотворчості – з метою подальшого вдосконалення кримінологічних досліджень у сфері запобігання злочинності неповнолітніх;

- у практичній діяльності – для оптимізації діяльності працівників органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів із запобігання злочинності неповнолітніх;

- у навчальному процесі – під час підготовки відповідних розділів підручників із кримінології, а також навчальних посібників зі спецкурсу.

Результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень проблем формування особистості неповнолітнього злочинця та розробки заходів, спрямованих на запобігання злочинній поведінці неповнолітніх.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднено на чотирьох науково-практичних заходах, зокрема: науково-практичних семінарах – «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу» (м. Івано-Франківськ, 6 грудня 2012 р.), «Використання інноваційних технологій у попередженні злочинів» (м. Харків, 6 грудня 2012 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 1–2 березня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 31 січня – 1 лютого 2014 р.).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано п'ять наукових статей у фахових виданнях із юридичних наук (із них одна – в іноземному періодичному виданні) та чотири тези доповідей на наукових та науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких основний текст – 184 сторінки, список використаних джерел (204 найменувань) – 17 сторінок, 4 додатки – 31 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт та предмет дослідження, його методологічні засади; сформульовано основні наукові положення, що виносяться на захист; вказано практичне значення одержаних результатів та наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем формування особистості неповнолітнього злочинця» складається із трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблем особистості неповнолітнього злочинця в юридичній літературі»* здійснено огляд юридичної літератури, проаналізовано концепції, теоретичні положення вітчизняних та закордонних науковців, відстежено розвиток підходів до висвітлення проблем формування особистості неповнолітнього злочинця, надано оцінку сучасному стану дослідження означених питань та сформулювати власне ставлення до них.

Доведено, що, незважаючи на пильну увагу вчених і практиків до проблем, пов'язаних із злочинністю неповнолітніх загалом, та питань формування особистості неповнолітнього злочинця зокрема, інтерес до них не згасає. Це пояснюється особливостями підліткової злочинності, постійною зміною соціальних умов і законодавства, а також гуманними міркуваннями, необхідністю оберегти молодь від залучення до протиправної діяльності.

У *підрозділі 1.2 «Поняття, ознаки, структура особистості неповнолітнього злочинця»* акцентовано на аналізі понять «особистість злочинця», «особа злочинця», «злочинність неповнолітніх». Встановлено, що під злочинністю неповнолітніх традиційно розуміють сукупність злочинних дій, учинених особами у віці 14–18 років за певний проміжок часу на певній території, якій притаманні властивості системи та структурні характеристики. Наголошено, що про особистість злочинця йдеться лише тоді, коли людина вчинила злочин, тобто стала суб'єктом злочину з огляду кримінального закону, коли причиною злочину є соціально-значущі негативні властивості особистості (суспільна небезпека) за певної життєвої ситуації. Риси особистості злочинця, які проявилися під час учинення злочинного діяння, формуються до цього. Зовні це має вияв у дисциплінарних, адміністративних правопорушеннях і аморальних учинках. Зроблено висновок: оскільки особистість формується у процесі суспільних

відносин, тобто є продуктом соціалізації людини, а злочинність, зокрема, є дефектом соціалізації, така особистість наділена індивідуальними ознаками, що визначають її властивості, зв'язки та взаємини. Для особистості злочинця характерним є наявність сукупності негативних властивостей, які можуть призвести до вчинення нею злочину. Тобто для характеристики людини, яка вчинила злочин, доцільно застосовувати поняття «особистість злочинця».

У підрозділі 1.3 «*Особливості формування особистості неповнолітніх злочинців*» наголошено, що особистість неповнолітнього через вікові особливості наділена специфічною сукупністю важливих, із кримінологічного огляду, психологічних властивостей і якостей, які під впливом несприятливих умов життя і виховання стають вразливими, а відтак підвищують імовірність девіантної, зокрема злочинної, поведінки.

Соціально-психологічні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця – це комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, під дією яких несприятливі умови соціального середовища, взаємодіючи з психолого-віковими особливостями особистості підлітка, продукують у неї стійкі деформації, здатні за конкретної життєвої ситуації проявитись у вчиненні кримінально караного діяння.

Розділ 2 «Детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Негативний вплив сім'ї як детермінанта формування особистості неповнолітнього злочинця*» зроблено висновок про те, що, втрачаючи належну життєдіяльність та гідні стосунки, сім'я доволі часто сама перетворюється на конфліктогенну або навіть криміногенну групу, стає джерелом формування злочинної свідомості і поведінки. Доведено, що наслідком дисфункційного стану сім'ї є дезадаптація і десоціалізація окремих членів або всієї групи, деформація, руйнування або повний розпад сімейної структури. Констатовано, що сімейну неблагонадійність слід розглядати лише як потенційний чинник у механізмі формування особистості неповнолітнього злочинця (як причину формування асоціальної спрямованості і як умову становлення на злочинний шлях).

У підрозділі 2.2 «*Криміногенні чинники соціального середовища неповнолітніх та їх роль у формуванні особистості неповнолітнього злочинця*» доведено, що сучасні діти і підлітки відчують особливі труднощі соціалізації, які в сукупності з їх особистими особливостями підвищують імовірність протиправної поведінки. З-поміж соціальних аномалій, що мають тісний зв'язок зі злочинністю, слід виокремити пияцтво і наркотизм. Властиві неповнолітнім вікові особливості, зокрема недостатність навичок самоконтролю в поведінці (підвищена імпульсивність, байдужість до наслідків, жорстокість), нерідко виявляються під час сп'яніння у вчиненні більш тяжких злочинів, ніж у дорослих, які перебувають в аналогічному стані.

У підрозділі 2.3 «*Психологічні чинники формування особистості неповнолітнього злочинця*» проаналізовано підлітковий вік як найбільш криміногенно небезпечний із точки зору психології, оскільки він вирізняється

найбільшою неврівноваженістю, відхиленнями від нормального розвитку і надмірно сприйнятливий до дефектів соціалізації. До найбільш значущих, з точки зору кримінології, психологічних особливостей формування особистості у підлітковому віці запропоновано відносити: 1) загострені критичними фазами розвитку особистості біологічні зміни, що відбуваються в організмі підлітка; 2) акселерацію; 3) явища акцентуації характеру і аномалії психіки у неповнолітніх; 4) підліткову емансипацію, що виявляється у потребі самоствердження; 5) психологічне відчуження як наслідок психічної депривації; 6) феномен психологічної установки особистості; 7) імітацію, навіювання, конформізм, ідентифікацію як психологічні механізми соціалізації; 8) гедоністичний ризик, а також інші особливості формування особистості неповнолітнього, що відбуваються у рамках психології і психіатрії.

Розділ 3 «Проблеми попередження злочинної поведінки неповнолітніх» присвячено аналізу наявних та розробці нових напрямів діяльності щодо запобігання злочинності неповнолітніх. Зокрема, під запобіганням (профілактикою, попередженням) злочинів слід розуміти особливий вид соціальної діяльності, що забезпечує у суспільних відносинах нейтралізацію чи блокування детермінант злочинної поведінки. З'ясовано, що принциповою основою попереджувального впливу на злочинність є розуміння того, що злочинність має соціальну природу, тобто усвідомлення об'єктивних і реальних можливостей запобігання їй через зміни умов суспільного буття, соціального розвитку і етичного формування особистості неповнолітнього, в тому числі шляхом поліпшення виховного впливу в безпосередньому мікросоціальному оточенні. Доведено, що наявність особливостей у системі заходів запобігання злочинності неповнолітніх пов'язана зі специфікою правового та фактичного становища неповнолітніх як вікової групи населення, яка найбільше зазнає впливу негативних чинників соціального середовища, а також зі специфікою причин злочинності та особистісних психологічних якостей неповнолітніх злочинців. Акцентовано, що об'єктом профілактичної діяльності насамперед повинна бути особа злочинця, наділена криміногенно-особистісними ознаками, властивостями і якостями внаслідок її соціалізації.

ВИСНОВКИ

Основні результати дослідження, найбільш значущі його положення та пропозиції можна викласти у таких висновках.

1. Під час з'ясування теоретичного аспекту формування особистості неповнолітнього злочинця встановлено, що попри значну кількість публікацій, ця проблематика і надалі потребує певної уваги науковців, які застосують у її дослідженні сучасну наукову методологію. Зокрема, до вивчення соціально-психологічної детермінації вкрай рідко залучаються фахівці в галузі соціальної, вікової, юридичної психології, психіатрії. Кримінологічний аналіз соціально-психологічних детермінант формування криміногенної особистості, зокрема і неповнолітнього, має ґрунтуватися на принципі єдності соціального і

психологічного, їх постійній взаємодії, не допускаючи ані зайвої соціологізації, ані психологізації (тим більше біологізації) чинників, що впливають на криміналізацію.

2. У роботі досліджено соціальне середовище особистості, психологічні особливості соціалізації неповнолітнього та їх детермінуючий вплив на формування особи неповнолітнього злочинця; з'ясовано обсяг та зміст поняття соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця, розроблено їх класифікацію.

3. Для розвитку кримінологічної науки, подальших наукових досліджень та юридичної освіти, у рамках вивчення курсу кримінології, практично-прикладне значення мають такі отримані в дисертації результати:

3.1. Злочинна поведінка детермінована двома основними рівнями взаємодії особистості і середовища – умовами формування особистості, що створюють передумови деформації її внутрішньої сфери, та конкретною життєвою ситуацією, за якої вчиняється злочин.

3.2. Особистість неповнолітнього, зважаючи на вікові особливості, характеризується специфічною сукупністю важливих, із кримінологічного огляду, психологічних властивостей і якостей, які під впливом несприятливих умов життя і виховання стають вразливими, а відтак підвищують імовірність девіантної, зокрема злочинної, поведінки. Однак для вчинення злочину необхідне функціонування комплексу екзогенних і ендогенних чинників, бо кожен підліток (як і дорослий) водночас зазнає різних впливів, що формують його як особистість і визначають його поведінку.

3.3. Запропоновано визначення соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця як комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, під дією яких несприятливі умови соціального середовища, взаємодіючи з психолого-віковими особливостями особистості підлітка, продукують у неї стійкі деформації, здатні за конкретної життєвої ситуації проявитися у вчиненні кримінально караного діяння.

3.4. Запропоновано соціально-психологічні детермінанти умовно поділити на дві групи, охопивши тільки чинники підвищеного ризику. До першої групи належать такі негативні соціальні явища:

- стійка сімейна неблагонадійність;
- негативний вплив найближчого побутового оточення поза сім'єю (неформальних груп і зв'язків);
- занепад системи шкільної та професійної освіти;
- відсутність належного правового виховання;
- тривала трудова незайнятість підлітків;
- неорганізованість дозвілля неповнолітніх;
- послаблення соціального контролю з боку державних і громадських організацій, правоохоронних органів, зокрема певних прогалін у їх діяльності;
- десоціалізуючий вплив масової культури на особистість неповнолітнього за допомогою мас-медіа;

– поширення соціально-негативних явищ серед підлітків та їх батьків або осіб, які їх замінюють (пияцтва, наркотизму, токсикоманії, соціального паразитизму, статевої деморалізації);

– глобальні соціальні процеси, що призводять до різкого збільшення випадків стресових і конфліктних ситуацій впливу і макро-, і, що особливо тривожно, мікроконфліктних та інших чинників.

Другу групу становлять кримінологічно значущі психологічні особливості формування особистості у підлітковому віці:

– біологічні зміни, що відбуваються в організмі підлітка;
– акселерація;
– явища акцентуації характеру і аномалії психіки у неповнолітніх;
– підліткова емансипація, виражена у потребі самоствердження;
– психологічне відчуження як наслідок психічної депривації;
– феномен психологічної установки особистості;
– імітація, навіювання, конформізм, ідентифікація як психологічні механізми соціалізації;

– гедоністичний ризик, а також інші особливості формування особистості неповнолітнього, що вивчаються в рамках психології і психіатрії.

3.5. Соціальне середовище як конкретна своєрідність суспільних відносин на відповідному етапі їх розвитку має певну ієрархію взаємопов'язаних рівнів, що по-різному впливають на формування особистості.

3.6. Зокрема, соціальне середовище особистості:

1) динамічне, бо в процесі онтогенезу зазнає істотних змін і не має чітко встановлених меж;

2) неповторне, як і сама особистість;

3) належить до систем зі зворотним зв'язком, тобто воно не тільки формує особистість, а й особистість через свою поведінку здійснює зворотний вплив на середовище;

4) є ймовірнісною системою, оскільки його розвиток, що залежить від комплексу вже наведених чинників, не можна точно прогнозувати;

5) не однорідне за характером свого впливу на особистість;

6) основними умовами свого виникнення і розвитку визнає спілкування та діяльність;

7) характеризується неконтрольованим впливом на формування особистості, бо ціннісні установки й орієнтації суспільства можуть сприйматися не тільки через свідомо спрямовані процеси виховання й освіти, а й стихійно, неконтрольовано, завдяки референтним групам (неформальному спілкуванню);

8) структурно охоплює широку предметно-матеріальну сферу;

9) належить до групи надскладних систем, бо містить складні підсистеми (наприклад, мікросередовище).

4. У процесі дослідження психологічних особливостей соціалізації неповнолітнього зроблено низку висновків.

4.1. Доведено, що проблема відставання у психічному розвитку підлітків має важливе значення насамперед для вирішення питання про притягнення

неповнолітнього, який учинив злочин, до кримінальної відповідальності та призначення йому покарання. Не враховувати, зокрема, несприятливі життєві умови дитини для з'ясування, чи досягла вона віку, з якого відповідно до закону може настати кримінальна відповідальність, неприпустимо.

4.2. Емоційна депривація підлітка у сім'ї, як соціально-психологічна проблема, – це відсутність емоційних контактів із ним, обділення його емоційними стосунками, явне або приховане відштовхування, що хоч фатально і не спонукає до вчинення злочинів, проте породжує низку кримінологічно значущих наслідків.

4.3. Емоційне відторгнення породжує у підлітка стан непевності, тривожності, хвилювання з приводу своєї соціальної невизначеності, страху, унаслідок чого у нього може не сформуватися потреба в інших людях, у спілкуванні з ними. Цим може бути зумовлене і його майбутнє психологічне відторгнення, що ускладнює засвоєння соціальних норм, які регулюють міжособистісні відносини і поведінку людей.

4.4. Поряд зі суб'єктивними чинниками, включаючи психічну депривацію, існують і об'єктивні, що формують високий рівень тривожності особистості: значне розшарування суспільства у зв'язку з рівнем матеріальної забезпеченості, обсягом і якістю соціальних послуг; соціальна напруженість між людьми; втрата життєвих орієнтирів і цінностей; істотний занепад родинних, сімейних та інших соціальних зв'язків, соціального контролю.

5. Соціальне середовище особистості справляє визначальний вплив на формування особистості (зокрема особи злочинця) на всіх стадіях її соціалізації. Особлива роль у цьому процесі належить сім'ї.

6. За сучасних різких трансформацій і критичних змін умов, способів і форм організації соціального життя відбувається занепад соціалізуючої спроможності сім'ї. Втрачаючи можливість належної життєдіяльності та збереження здорових взаємин, сім'я доволі часто сама перетворюється на конфліктогенну або навіть криміногенну групу, стає джерелом формування злочинної свідомості і поведінки.

6.1. Найбільш гострими проблемами сімейних відносин є:

– неповні сім'ї, які не здатні повною мірою забезпечити всі потреби неповнолітніх членів родини;

– зростання питомої ваги дітей, народжених матерями, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, а також дітей, позбавлених батьківського піклування та покинутих (сироти);

– раннє батьківство (зокрема, народження дітей підлітками у віці молодше 15 років).

6.2. Сімейну неблагонадійність слід розглядати лише як потенційний чинник у механізмі формування особистості неповнолітнього злочинця (як причину формування асоціальної спрямованості і як умову становлення на шлях злочину).

6.3. У кожному конкретному випадку неблагополучні сімейні стосунки мають неодмінно вплив на формування особистості неповнолітнього (зважаючи на його залежність від батьків). Примусовий характер передачі

підліткам асоціальних зразків мислення і поведінки визначає неблагополучну сім'ю як криміногенне явище.

6.4. Будь-якій неблагополучній родині притаманні різні криміногенні чинники (і високий ступінь конфліктності її членів, і стійкий психологічний дискомфорт у стосунках, і незадовільна педагогічна позиція). Тому на практиці складно виявити у «чистому вигляді» педагогічно некомпетентну або конфліктну сім'ю. Систематичні конфлікти у сім'ях є, за правило, наслідком одночасно декількох чинників сімейної неблагонадійності: подружньої зради, алкоголізації або наркотизації одного (або обох) з подружжя, незадоволеності матеріальним становищем, житловими умовами тощо, на яких найперше необхідно акцентувати.

6.5. Сімейна неблагонадійність становить функціонуючий у сфері сімейних відносин комплекс негативних чинників, що мають десоціалізуючий вплив на особистість неповнолітнього у процесі її формування і здатні за конкретної життєвої ситуації детермінувати у неї злочинну поведінку.

6.6. Чинники сімейної неблагонадійності загалом ми об'єднали у три основні блоки: 1) ті, що характеризують структуру і стан міжособистісних відносин у сім'ях неповнолітніх злочинців; 2) характеризують соціально-психологічний портрет батьків із таких сімей; 3) визначають педагогічну ситуацію, що склалася в сім'ї.

7. Проаналізовано також криміногенні чинники соціального середовища, які, впливаючи на формування особистості неповнолітнього, здатні за конкретної життєвої ситуації детермінувати у неї злочинну поведінку, зокрема занепад системи шкільної та професійної освіти внаслідок глобальної кризи, що охопила всі сфери життя нашого суспільства.

7.1. Проаналізувавши механізм зв'язку між участю неповнолітніх у криміногенних групах та їх злочинною поведінкою, встановлено, що: криміногенна група – це основа формування поглядів і установок, що є підґрунтям злочинної поведінки не стільки внаслідок певного цілеспрямованого впливу, скільки через наслідування таким нормам.

8. Пияцтво, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, соціальний паразитизм, статева деморалізація та інші соціальні аномалії, безперечно, призводять до об'єктивного зростання кількості осіб із негативною соціальною поведінкою, серед яких молодь посідає особливе місце.

8.1. Необхідно розмежовувати провокуюче і детермінуюче значення алкоголю. Провокуючі властивості спиртного здатні спричинити сильне сп'яніння, у результаті чого проявляються антигромадські установки, наміри або прагнення підлітка. Тобто дію алкоголю, що провокує неповнолітнього на злочин, слід розглядати як умову, що сприяє його вчиненню через відповідний «антигальмівний» вплив на психіку підлітка.

Детермінуюче значення алкоголю треба розуміти як безпосередню причину вчиненого злочину. У детермінуючому значенні пияцтво може реалізуватися і як основна причина вчинення того чи іншого злочину, і як умова, що сприяє його вчиненню.

8.2. Профілактика пияцтва і алкоголізму серед неповнолітніх матиме високу ефективність тоді, коли здійснюватиметься з урахуванням соціально-демографічних, статевовікових, морально-психологічних та інших особливостей підлітків.

8.3. Серед соціальних аномалій наркоманія та наркотизм посідають особливе місце і в Україні, і за кордоном. Зокрема, запропоновано власне визначення поняття наркотизму – це соціально-правове явище, що має вияв у немедичному вживанні наркотичних засобів чи психотропних речовин, що призводить до залежності від них, асоціального способу життя та вчинення злочинів і правопорушень (у стані наркотичного сп'яніння), а також протиправних діянь у сфері незаконного наркообігу.

8.4. Між наркоманією і злочинністю існує тісний зв'язок, який проявляється у трьох основних формах:

1) існуючий попит на наркотичні засоби породжує відповідну пропозицію, джерелом якої є та чи інша злочинна діяльність (виготовлення та збут, розкрадання наркотичних засобів);

2) наркомани об'єктивно і суб'єктивно наділені підвищеною схильністю до вчинення злочинів. За умов вилучення наркотиків з вільного цивільного обороту їх придбання здійснюється злочинним шляхом;

3) особи, які зловживають наркотиками, мають підвищену віктимність і нерідко стають жертвами злочинів.

9. Принциповою основою попереджувального впливу на злочинність є розуміння того, що злочинність має соціальну природу. Це дає змогу сформулювати це поняття у широкому розумінні. Запобігання злочинності – це система дій (заходів) щодо недопущення антисуспільних явищ та встановлення їх причинового комплексу задля зниження рівня і масштабів злочинності. Запобігання злочинності – соціально-правовий процес, спрямований на зниження та обмеження антисуспільних явищ, спричинених злочинністю, який забезпечується сукупністю заходів, що здійснюють державні та спеціальні органи й установи, а також громадськість.

9.1. Наявність особливостей у системі заходів запобігання злочинності неповнолітніх пов'язана також зі специфікою правового та фактичного становища неповнолітніх як вікової групи населення, яка найбільш гостро відчуває вплив негативних чинників соціального середовища, зі специфікою причин злочинності, а також особистісних якостей неповнолітніх злочинців.

9.2. Запобігання злочинам неповнолітніх повинно мати свою соціальну інформативно-аналітичну базу, здійснюватися планомірно за допомогою скоординованих дій не тільки правоохоронних органів, спеціальних органів та установ, а й тих органів, що провадять навчання та виховання неповнолітніх за участю представників громадськості.

9.3. З метою упорядкування профілактичної діяльності щодо злочинності неповнолітніх необхідний закон, який би регулював питання запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням неповнолітніх; профілактичної діяльності (зокрема компетенцію держави та її суб'єктів, державні та недержавні

форми профілактики, їх завдання і методи, джерела ресурсного забезпечення), а найперше визначав чіткий перелік суб'єктів, які мають здійснювати профілактичну діяльність щодо неповнолітніх, встановлював межі компетенції кожного з них – від комісії у справах неповнолітніх до служби зайнятості.

9.4. Основним органом, діяльність якого спрямована на роботу з неповнолітніми злочинцями, є кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ. Нині на часі створення Комісії у справах неповнолітніх і захисту їх прав, яка отримає новий напрям діяльності, бо з'являться додаткові функції, пов'язані зі здійсненням заходів із відновлення та захисту прав і законних інтересів підлітка.

9.5. З метою поліпшення профілактичної діяльності щодо правопорушення неповнолітніх на базі вищих навчальних закладів МВС необхідно створити факультети навчання співробітників підрозділів із запобігання злочинів неповнолітніх, поряд із факультетами з підготовки слідчих та оперативних працівників. Водночас доцільно утворити навчальні групи з підготовки відповідних фахівців на базі вищих навчальних закладів, що не належать до структури МВС, які б здійснювали цілеспрямовану підготовку на базі освітніх установ вищої професійної освіти і підвищення кваліфікації кадрів працівників державної системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, фахівців зі соціальної профілактики та реабілітації неповнолітніх з девіантною поведінкою.

9.6. Для створення єдиної, науково обґрунтованої системи профілактики злочинності та інших правопорушень неповнолітніх необхідна організація психодіагностичних центрів, які, використовуючи досвід зарубіжних країн, забезпечуватимуть соціально-психологічну діагностику і корекцію особистості підлітків, які вчинили злочин. Основним завданням таких центрів має стати виявлення соціально-психологічних чинників, що спонукають до вчинення конкретних злочинів, аналіз і узагальнення яких повною мірою сприятиме підвищенню ефективності наявних та вироблення нових заходів виховно-профілактичного характеру загалом, а також щодо конкретного підлітка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Туз Н. Д. Причини і умови, що сприяють втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність / Н. Д. Туз // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». – 2012. – № 6 (84). – С. 125–132.

2. Туз Н. Д. Вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця / Н. Д. Туз // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 326–332.

3. Туз Н. Д. Семейное воспитание как фактор формирования личности несовершеннолетнего преступника / Н. Д. Туз // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – № 9/3 (261). – С. 234–237.

4. Туз Н. Д. Вплив соціального середовища на формування особистості неповнолітнього злочинця / Н. Д. Туз // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». – 2013. – № 5 (89). – С. 75–79.

5. Туз Н. Д. Зловживання алкоголем як детермінуючий чинник злочинності неповнолітніх / Н. Д. Туз // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». – 2015. – № 2 (98). – С. 46–52.

6. Туз Н. Д. Причинний комплекс, що сприяє втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність / Н. Д. Туз // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали наукового семінару (м. Івано-Франківськ, 06 грудня 2012 р.). – Івано-Франківськ, 2012. – С. 44–47.

7. Туз Н. Д. Запобігання злочинності неповнолітніх засобами сімейного виховання / Н. Д. Туз // Використання інноваційних технологій у попередженні злочинів: матеріали науково-практичного семінару (м. Харків, 06 грудня 2012 р.). – Харків, 2012. – С. 156–159.

8. Туз Н. Д. Недоліки сімейного виховання як основа формування особи неповнолітнього злочинця / Н. Д. Туз // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 1–2 березня 2013 р.). – Івано-Франківськ, 2013 – С. 291–293.

9. Туз Н. Д. Вплив соціального середовища на формування особистості неповнолітнього злочинця // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 31 січня – 01 лютого 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 104–106.

АНОТАЦІЯ

Туз Н. Д. Соціально-психологічні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця (кримінологічний аспект). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2016.

У дисертації досліджено соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітнього злочинця у кримінологічному аспекті, зроблено теоретичне узагальнення й обґрунтовано практичні рекомендації щодо вирішення комплексу проблемних питань щодо формування особистості неповнолітнього злочинця, соціальних та психологічних особливостей цього процесу, а також здійснено аналіз імовірних способів удосконалення системи профілактики злочинної поведінки неповнолітніх.

Запропоновано авторське визначення соціально-психологічних детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця, під якими розуміємо комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, під дією яких несприятливі умови соціального середовища, взаємодіючи з психолого-

віковими особливостями особистості підлітка, продукують у неї стійкі деформації, здатні за конкретної життєвої ситуації проявитися у вчиненні кримінально-караного діяння.

Запропоновано соціально-психологічні детермінанти умовно поділити на дві групи. До першої групи належить комплекс негативних соціальних явищ, до другої – кримінологічно значущі психологічні особливості формування особистості у підлітковому віці.

Доведено, що за різких трансформацій і критичних змін умов, способів і форм організації соціального життя відбувається суттєвий занепад соціалізуючих можливостей сім'ї. Запропоновано сімейну неблагонадійність розглядати лише як потенційний чинник у механізмі формування особистості неповнолітнього злочинця (як причину формування асоціальної спрямованості і як умову становлення на шлях злочину).

З метою упорядкування профілактичної діяльності щодо злочинності неповнолітніх відповідно до законодавства запропоновано прийняти закон, який регулював би питання запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітній; злочинність неповнолітніх; формування особистості злочинця; соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітнього злочинця; сім'я; соціальне середовище; запобігання.

АННОТАЦІЯ

Туз Н. Д. Социально-психологические детерминанты формирования личности несовершеннолетнего преступника (криминологический аспект). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2016.

В диссертации исследованы социально-психологические особенности формирования личности несовершеннолетнего преступника в криминологическом аспекте, сделано теоретическое обобщение и обоснованы практические рекомендации по решению комплекса проблемных вопросов, связанных с формированием личности несовершеннолетнего преступника, социальными и психологическими особенностями этого процесса, а также проведен анализ возможных способов совершенствования системы профилактики преступного поведения несовершеннолетних.

Предложено авторское определение социально-психологических детерминант формирования личности несовершеннолетнего преступника, под которыми следует понимать комплекс взаимосвязанных и взаимообусловленных факторов, под воздействием которых неблагоприятные условия социальной среды, взаимодействуя с психолого-возрастными особенностями личности подростка,

производят в ней стойкие деформации, способные в конкретной жизненной ситуации проявиться в совершении уголовно наказуемого деяния.

Предложено социально-психологические детерминанты условно разделить на две группы. К первой группе относится комплекс негативных социальных явлений, ко второй – криминологически значимые психологические особенности формирования личности в подростковом возрасте.

Выяснено, что социальная среда личности оказывает определяющее влияние на формирование личности (в том числе преступника) на всех стадиях ее социализации. Особая роль в этом процессе принадлежит семье. Доказано, что в ситуациях резких трансформаций и критических изменений условий, способов и форм организации социальной жизни происходит все большее снижение социализирующих возможностей семьи. Предложено семейную неблагонадежность рассматривать только как потенциальный фактор в механизме формирования личности несовершеннолетнего преступника (как причину формирования асоциальной направленности и как условие становления на путь преступления).

Установлено, что наряду с субъективными факторами, включая психическую депривацию, существуют и объективные факторы, формирующие высокий уровень тревожности личности, например, значительное расслоение общества в связи с уровнем материальной обеспеченности, объемом и качеством социальных услуг; социальная напряженность между людьми; потеря жизненных ориентиров и ценностей; существенное ослабление родственных, семейных и других социальных связей, социального контроля.

Доказано, что принципиальной основой предупредительного воздействия на преступность есть понимание того, что преступность имеет социальную природу. Признание социальной обусловленности преступности означает осознание объективных и реальных возможностей ее предупреждения за счет изменения условий общественного бытия, социального развития и нравственного формирования личности несовершеннолетнего, в том числе путем улучшения воспитательного воздействия в непосредственном микросоциальном окружении. Такой подход дал возможность сформулировать это понятие в широком смысле, а именно: предупреждение преступности – это система действий (мероприятий), направленных на то, чтобы не допустить антиобщественные явления и их причинный комплекс с целью снижения уровня и масштабов преступности. Поэтому предупреждение преступности рассматривается как социально-правовой процесс, который снижает и ограничивает антиобщественные явления, порожденные преступностью, обеспечивается всей совокупностью мероприятий, осуществляемых государственными органами, специальными органами и учреждениями, а также общественностью.

С целью приведения профилактической деятельности по преступности несовершеннолетних в законодательную согласованность предложено принять закон, который бы регулировал вопросы предотвращения детской безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних.

Доказано, что с целью улучшения профилактической деятельности по правонарушениях несовершеннолетних на базе высших учебных заведений МВД необходимо создать факультеты обучения сотрудников подразделений по предупреждению преступлений несовершеннолетних, рядом с факультетами по подготовке следователей и оперативных работников. Вместе с тем представляется целесообразным образование учебных групп по подготовке соответствующих специалистов на базе высших учебных заведений, не входящих в структуру системы МВД, которые бы осуществляли целенаправленную подготовку на базе образовательных учреждений высшего профессионального образования и повышения квалификации кадров работников государственной системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, специалистов по социальной профилактике и реабилитации несовершеннолетних с девиантным поведением.

Ключевые слова: несовершеннолетний; преступность несовершеннолетних; формирование личности преступника; социально-психологические особенности формирования личности несовершеннолетнего преступника; семья; социальная среда; предотвращения.

ANNOTATION

Tuz N. D. Social-psychological determinants of the formation of the personality of the juvenile offender (criminological aspect). – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2016.

The dissertation deals with the socio-psychological features of the formation of the personality of the juvenile offender in the criminological aspect. The theoretical generalization is carried out, practical recommendations to solve issues connected with the formation of the personality of the juvenile offender, social, and psychological features of this process, as well as the analysis of possible ways to improve the system of prevention of minors' criminal behavior are elaborated.

The author's definition of social-psychological determinants of the formation of the personality of the juvenile offender is proposed. This is a body of interrelated and interconditioned factors, within which adverse conditions of social environment, interacting with psychological and age peculiarities of personality, produce his/her firm deformations, that are capable, in combination with a specific life situation, to occur in the commission of a criminal-punishable act.

Social-psychological determinants are divided into two groups. The first group includes the body of negative social phenomena, the second – criminological significant psychological peculiarities of the formation of the personality in adolescence.

It is proved that in situations of sudden transformations and critical changes of conditions, methods and forms of organization of social life there is an increasing reducing the social possibilities of the family. Family unreliability is proposed to consider only as a potential factor in the mechanism of the formation of the personality of the minor offender (as a cause of forming antisocial orientation and as a condition of committing a crime).

In order to comply the preventive activities of juvenile delinquency with legislative consistency it is suggested to accept a law that would regulate the prevention of child neglect and delinquency of minors.

Key words: minor; juvenile delinquency; formation of the personality of the offender; socio-psychological features of formation of the personality of the juvenile offender; family; social environment; prevention.

Підписано до друку 29.08.2016 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 92-16.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.